

YU ISSN-0352-5724/UDK 801(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

XLV/1—2

НОВИ САД
2002

193125927

СРПСКИ ЈЕЗИК У КОНТЕКСТУ АКТУЕЛНЕ ЈЕЗИЧКЕ ПОЛИТИКЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

У Косовској Митровици и Звечану је 15. и 16. новембра 2002. године, у организацији Филозофског факултета у Косовској Митровици, одржан научни скуп са темом *Српски језик у контексту актуелне језичке политике на Косову и Метохији*. Организациони одбор Скупа предложио је следеће тематске целине у оквиру којих је требало да се крећу писци реферата: 1. Језици јавне и службене комуникације на Косову и Метохији. 2. Матерњи и нематерњи језици у настави и наставним плановима и програмима на Косову и Метохији. 3. Стање и перспектива српских говора на тлу Косова и Метохије. 4. Језици у контакту на тлу Косова и Метохије (билингвизам, мултилингвизам, калкирање и језичке позајмљенице).

Организатор овог научног окупљања биће и издавач зборника реферата и материјала поднесених на Скупу.

Позиву организатора одазвало се чак 27 лингвиста из свих универзитетских центара у Републици Србији (из Београда, Новог Сада, Ниша и Приштине, односно из Косовске Митровице), затим из Института за српски језик САНУ и Балканолошког института САНУ у Београду, као и са Универзитета у Скопљу; учествовао је и представник Министарства културе и јавног информисања Владе Републике Србије. Организационом одбору достављена су и четири прилога послата од стране лингвиста из Београда (Смиљка Васић, Радмила Ђорђевић, Видосава Јанковић и Бошко Поповић), који нису били у могућности да присуствују Скупу.

Скуп је отворио проф. др Бранислав Милутиновић, декан Филозофског факултета у Косовској Митровици (Универзитет у Приштини). Рад се одвијао кроз три пленарне седнице. У дискусији су, осим реферата, учествовали и проф. др Живојин Станојчић и проф. др Милорад Дешић из Београда. Дискусија је била веома подстицајна и плодотворна, повремено са полемичким тоновима, али треба рећи да је протекла у изузетно коректној и пријатној атмосфери.

Након подношења реферата и дискусије која је о њима вођена учесници овога Скупа усвојили су Закључке које су презентирали представницима медија присутним на конференцији за штампу одржаној 16. новембра увече у хотелу *Тројка* у Звечану. У име Организационог одбора Скупа проф. др Бранислав Милутиновић обавестио је све присутне да ће са овим Закључцима бити упозната најшира домаћа и међународна јавност, надлежни органи УНМИК-а, органи Привремених институција самоуправе на Косову и Метохији, органи Републике Србије, органи Републике Црне Горе, као и Савезне Републике Југославије.

Велики број реферата прочитаних на овоме Скупу може се подвести под две тематске целине апострофиране у Закључцима Скупа: 1) *Српски језик у службеној и јавној комуникацији на Косову и Метохији* и 2) *Програ-*

ми даљеџ проучавања српских дијалеката и других идиома српскога језика на Косову и Метохији.

Такође, не мали број референата усмерио је своју пажњу на нека значајна питања српских говора Косова и Метохије, узимајући у обзир увек присутну и актуелну међудијалекатску и међујезичку интерференцију. Њихова се излагања могу сврстати у посебну тематску целину под називом *Сћање српских џовора на џлу Косова и Метохије*.

1) Српски језик у службеној и јавној комуникацији на Косову и Метохији

Вера Васић и Меланија Микеш (Нови Сад), *Уйошреба језика на Косову: између комуникативних џошреба и службеног сћајуса* — говоре о неостваривању интеграције у ширу заједницу преко језика, најпре албанског а потом српског становништва и о екстремно ограниченој функционалној двојезичности. Узрок је превелики утицај политичких прилика на комуникативне потребе говорника различитих језика, а статусна равноправност језика, политички регулисана, није довољан услов комуникативне равноправности језика у пракси.

Митра Рељић (Приштина), *Српски језик на Косову и Метохији са асјекта лингвистичке еколођије* — истиче лингвоцидалну политику усмерену на српску реч: изгон корисника те речи с Косова и Метохије, као и довођење преосталих изолованих корисника те речи у позицију тоталне неравноправности и, чак, нелингвалности.

Бранислав Брборић (Београд), *Међународни и домаћи џравно-џолићки документи: њихов мођући утицај на реалну језичку џолићку на Космету* — сматра да одредбе општег карактера у постојећим правно-политичким документима не производе per se и адекватну језичку политику, што је и у ранијим временима био случај. У том смислу аутор и предлаже нека решења.

Станислав Станковић (К. Митровица), *Језици мањинских етнокултурних заједница на Косову и Метохији, у Републици Македонији и Републици Албанији* — социолингвистички сћајус — анализира податке о броју говорника мањинских заједница и о њиховом најновијем размештају на поменутиим територијама, као и социолингвистички статус њихових језика у светлу актуелних друштвено-политичких збивања.

Бранислава Дилпарић (К. Митровица), *О анђлосрпском језику у гласилима КФОР-а и УНМИК-а за Србе на Косову и Метохији* — разматра наметање новог језичког типа, названог анђлосрпски језик, уз тврдњу да он није у потпуности српски, а сасвим сигурно ни енглески. У том смислу указује и на конгломерат српских и енглеских правописних правила присутан у употреби овог типа језика који је најчешћи у гласилима УНМИК-а и КФОР-а за Србе.

Милета Букумирић (Гораждевац), *Околина Пећи у светлу новокомпонованих џојонима* — износи податке о словенским топонимима на подручју Косова и Метохије, који су након доласка УНМИК-а на ове

просторе „поалбањени” тако што су преведени на албански или прилагођени нормама тог језика.

Мишо Дошлић (К. Митровица), *Српски као нематерњи језик на Космету* — анализира вишедеценијску традицију учења српског језика као нематерњег у косметским школама и закључује да су стечена искуства, пре свега, „дидактичко-методички интересантна и незаобилазна у размишљању о, евентуално, даљем конципирању наставе српског као нематерњег језика”.

Ненад Вујадиновић (Скопље), *Нематерњи језици у наставним плановима и програмима у основним и средњим школама у Републици Македонији и на Косову и Метохији* — имајући у виду најновије друштвене промене у Републици Македонији, анализира актуелну ситуацију у вези са статусом нематерњих језика у наставним плановима и програмима основних и средњих школа, а повлачи и паралелу са стањем на територији Косова и Метохије. Циљ овог проучавања је да пружи прагматична упутства за што безболније уклапање младе генерације у локалне образовне системе и у друштвену заједницу уопште.

2) Програми даљег проучавања српских дијалеката и других идиома српскога језика на Косову и Метохији

Недељко Богдановић (Ниш), *Српски језик на Косову данас и неки задаци науке у вези с њим* — указује на „суморан” положај српског језика у садашњим условима живота на Космету и, што је веома значајно, управо из тог разлога наводи неколико задатака чијим би извршењем језички стручњаци сачували вредност говора Косова и Метохије за историју српског језика: израда, на основу сачуваних докумената, историје језика из периода српске средњовековне државе, довршење описа народних говора, сачињавање атласа говора са Космета, израда једног или више речника народног говора са овог тла.

Софија Милорадовић (Београд), *Српски дијалектолошки атлас — истраживање народних говора Косова и Метохије* — даје кратак приказ историјата послова на пројекту Српски дијалектолошки атлас, који се реализује под окриљем Међуакадемијског одбора за дијалектолошке атласе САНУ, а у вези с испитивањем народних говора на тлу Косова и Метохије. Акцент је стављен на необављене, а у овом тренутку ургентне дијалектолошке послове.

Милош Луковић (Београд), *Могућности истраживања косовско-метохијских говора међу привремено расељеним лицима* — сматра да групни боравак расељених лица погодује чувању завичајних језичких особина и износи приказ могућности истраживања тих особина, пре свега, са социolingвистичког и етнолингвистичког аспекта.

Стана Ристић (Београд), *Заснивање пројекта под насловом: Истраживање словенских народних говора на Косову и Метохији* — представља двогодишњи пројекат чији је носилац Институт за српски језик САНУ из Београда, а за чију је реализацију финансијска средства издвојио

УНЕСКО. Реч је о основним циљевима Пројекта, о различитим ареалима које би истраживање обухватило и о основним фазама у којима би се рад на Пројекту одвијао.

Радосав Буровић (Ниш), *Новија дијалектолошка истраживања Косова и Метохије — резултати и перспективе* — даје преглед дијалектолошких истраживања Косова и Метохије од 1988. године до данас и наводи задатке које пред дијалектологе постављају актуелне прилике.

3) Стање српских говора на тлу Косова и Метохије

Слободан Реметић (Београд), *Српски народни говори Косова и Метохије у светлу међујезичке и међудијалекатске интерференције* — говори о траговима снажног утицаја суседних несловенских и словенских језика и говора на говоре косовско-метохијских Срба. Реч је, наиме, о утицају албанског и турског језика, о романском (влашком) фактору, о македонском упливу, о траговима утицаја суседних ијекаваца. Захваћени су сви сегменти језичке структуре, што се посебно уочава у затвореним варошким срединама у којима је начин привређивања подразумевао билингвизам/полилингвизам.

Првослав Радић (Београд), *Глаголске ФЕ-конструкције у српским говорима Косова и Метохије (балканистички аспекти)* — наводи да косовско-метохијски говори представљају једно од изворишта овог балканизма који се етномиграционим кретањима ка северу све више разноси по србијанским говорима. О етномиграционим и лингвистичким везама међу појединим балканским језицима сведочи и постојање ове конструкције на македонском терену.

Јордана Марковић (Ниш), *Балканизми у српским говорима Косова и Метохије* — на основу података из постојеће литературе говори о одређеним балканистичким појавама иманентним говорима призренско-тимочког типа, али присутним и у косовско-ресавским говорима на тлу Космета.

Радивоје Младеновић (Београд), *Српски (словенски) говори на југозападу Косова и Метохије* — разматра дијалекатску ситуацију у Призренско-метохијској котлини и северном делу Шар-планине на основу стања до лета 1999. године, и издваја осам говора различитог степена сродности. Међујезичка интерференција (српско-македонски, српско-албански и, у градским срединама, српско-турски језички контакти) дала је, у већој или мањој мери, очигледне резултате у говорима ове области. Аутор помиње и конфесионалну припадност као пресудну за формирање појединих српских (словенских) говора на југозападу Косова и Метохије.

Голуб Јашовић (К. Митровица), *Пасиџирски џермини и лексика (џурског и арбанашког јорекла) у говору Срба старинаца Пећког Подгорја* — врши лексичко-семантичку и творбену анализу неких сточарских термина који су, према његовом мишљењу, у говор српских староседелца Пећи и околине доспели директно из арбанашког и турског језика, или су ови послужили као језици посредници.

4) Остало

Два веома занимљива излагања тичала су се посебних питања у оквиру различитих елемената традиционалне духовне културе српског живља на Косову и Метохији. Рад Биљане Сикимић (Београд), *Етнолингвистичка истраживања северног Косова: култна места*, резултат је теренских истраживања локалних културних места, пре свега, црквина, обављених током лета 2001. године у оквиру пројекта Балканолошког института САНУ „Етнолингвистичка и социolingвистичка истраживања избеглица и мултиетничких заједница на Балкану”. Валентина Питулић (К. Митровица) у свом реферату *Национална мајрица у језику народних умотворина са Косова и Метохије* показује, на конкретним примерима, начине уграђивања језика придошлих народа у постојеће народне формуле.

Инспиративно свраћање пажње на нека питања историје језика донео је рад Предрага Дилпарића (Београд): *О кашеџорији крешања и мировања у џоворима балканословенског ареала*.

Фонолошка, морфолошка и семантичка адаптација појединих лексема из стандардног албанског језика, које срећемо у српском жаргону, представљена је у раду Радмиле Обрадовић (К. Митровица): *Неки лексички елементи стандардног албанског језика и српски жаргон*.

Проблемима језичке адаптације Рома који су од 1999. године масовно напустили Косово и Метохију посвећен је коауторски реферат Јелене Петровић и Ладе Стевановић (Београд): *Проблеми језичке адаптације ромских избеглица са Косова*.

Неким питањима идиоматике, а у вези са формирањем нових језика на темељима старог *српскохрватског* језика, бави се у свом раду *Неке особености фразеологије у џовору Бошњака* Абдулах Мушовић (К. Митровица).

*

Овом приликом треба поменути свакако и хвале вредан труд Организационог одбора Скупа, а нарочито организатора и домаћина, проф. др Бранислава Милутиновића, декана Филозофског факултета у Косовској Митровици, као и асистената др Валентине Питулић и мр Станислава Станковића. Тешки услови у којима се живи и ради на Косову и Метохији нису ни на који начин умањили гостопримљивост и предусретљивост организатора и домаћина који су учесницима Скупа пружили увек добродошлу, драгоцену могућност да кажу о чему размишљају и да чују једни друге. У тренуцима предаха студенти Филозофског факултета из Косовске Митровице приредили су учесницима Скупа мали културно-уметнички програм, а у недељу 17. новембра организован је излет и обилазак манастира Бањска који је као задужбина краља Милутина изграђен почетком 14. века.

Оно што се од појединих колега могло чути о начину остваривања службене употребе српског језика на Косову и Метохији, сведочи о жестоком и доследном кршењу једног од основних људских права — права

на употребу матерњег језика. И то је управо један од разлога због кога треба енергично подржати предлог који је по завршетку Скупа дао председник Организационог одбора проф. др Бранислав Милутиновић — да разматрање положаја српског језика у актуелним условима живота на Космету буде повод за традиционално годишње окупљање лингвиста. Тако би језички стручњаци могли пратити како се на тој територији остварује право на употребу српског матерњег језика (службена и неслужбена употреба) и тако би се благовремено могло реаговати у ситуацијама када је то право угрожено или осујећено. То би истовремено била и прилика да се лингвистичкој јавности предоче резултати рада на представљеним актуелним пројектима теренских испитивања као што су: *Испитивање словенских говора на Косову и Метохији* (носилац: Институт за српски језик САНУ у Београду), *Етнолингвистичка и социолингвистичка испитивања избежлица и мултиетничких заједница на Балкану* (носилац: Балканолошки институт САНУ у Београду) и *Дијалектолошка испитивања српског језика* (носилац: Институт за српски језик САНУ у Београду). Приоритетна пажња припада савременом стању српских народних говора Косова и Метохије, будући да већина носилаца дијалеката, стицајем трагичних околности, данас живи изван свога завичаја са статусом „привремено расељених лица”.

И без обзира на то што писац ове хронике дели не баш оптимистично мишљење једног од референата Скупа проф. др Недељка Богдановића да се „расправом на језичким скуповима ту (...) мало може, а ни ћутање није неко решење”, овај је Скуп био далеко више од подношења реферата на задату тему наших језичких стручњака.

Београд

Софија Милорадовић

ЗАКЉУЧЦИ С НАУЧНОГ СКУПА

„СРПСКИ ЈЕЗИК У КОНТЕКСТУ АКТУЕЛНЕ ЈЕЗИЧКЕ ПОЛИТИКЕ
НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ”

одржаног 15. и 16. новембра 2002. у Косовској Митровици у организацији Филозофског факултета у Косовској Митровици

На научном скупу суделовало је 27 језичких стручњака из свих универзитетских центара у Републици Србији (из Београда, Новог Сада, Ниша, Крагујевца и Косовске Митровице, тј. из Приштине), из Института за српски језик САНУ и Балканолошког института САНУ у Београду, те с Универзитета у Скопљу (Република Македонија), као и представник Министарства културе и јавног информисања Републике Србије а четворо лингвиста из Београда који су били спречени да дођу доставило је Скупу своје прилоге.

На Скуп су били позвани, али се нису одазвали стручњаци и представници Одељења за језик и књижевност Матице српске у Новом Саду, Одељења за језик и књижевност САНУ у Београду, Министарства про-

свете и спорта Републике Србије, Министарства за науку, технологије и развој Републике Србије, Координационог центра за Косово и Метохију, Филолошког факултета и Албанолошког института у Приштини, ресорних одељења Међународне управе на Косову и Метохији (у даљем тексту УНМИК) и органа Привремених институција самоуправе на Косову и Метохији.

Већина реферата поднетих на Скупу обухватила је две актуелне тематске целине: 1. *Српски језик у службеној и јавној комуникацији на Косову и Метохији*, 2. *Програми даљеј истраживања српских дијалеката и других идиома српског језика на Косову и Метохији*.

После подношења реферата и расправе о њима учесници Скупа усвојили су закључке с којима желе упознати надлежне органе УНМИК-а, органе Привремених институција самоуправе на Косову и Метохији, органе Републике Србије, органе Републике Црне Горе и СРЈ, као и најширу домаћу и међународну јавност.

Закључци се објављују на српском, албанском и енглеском језику, затим на руском, француском и немачком.

I

Службену и јавну комуникацију на Косову и Метохији у последње три године (од почетка мисије КФОР-а и УНМИК-а) карактерише широка употреба албанског и енглеског језика, а врло редукована употреба српског језика. И поред језичке политике прокламоване у начелима Савета Европе, у одговарајућим уредбама УНМИК-а, у *Уставном оквиру за привремену самоуправу на Косову и Метохији*, као и у *Заједничком документу Саоразум о сарадњи Југославије и УНМИК-а* (што су га 2001. године потписали Небојша Човић, специјални представник председника СРЈ, Владе СРЈ и Владе Републике Србије, и Ханс Хекеруп, специјални представник генералног секретара УН), употреба српског језика на Косову и Метохији ни у једном сегменту службене и јавне комуникације не може се оценити као задовољавајућа.

То се посебно огледа у следећем:

1. Усмено и писмено превођење с енглеског на српски језик, и обратно, најчешће није компетентно, јер се за превођење ангажују лица без потребне квалификације. Због тога је неопходно да се, уз техничку и финансијску подршку УНМИК-а, организује провера знања српског језика свих лица која се ангажују за преводилачке услуге. Потврду о провери знања српског језика издаваће Филозофски факултет у Косовској Митровици као матични факултет за српски језик на територији Косова и Метохије. На том факултету неопходно је вишестрано организовати семинаре за обуку преводилаца.

2. Гласила УНМИК-а и КФОР-а (Дијалог, Косовски телеграф, Телеграф, УМНИК News и др.) ни изблиза не обезбеђују довољно простора за аутентично информисање грађана српске националности на Косову и Метохији, а садрже и замке информативне манипулације. Језички израз

тих гласила у знатној мери одступа од српског језичког стандарда. Потребно је обезбедити објективно информисање припадника српске заједнице на Косову и Метохији и квалитетно лекторисање новинарских текстова.

3. Документи и текстови органа и јавних служби на Косову и Метохији често не поштују права грађана српске националности на употребу матерњег језика. То је видљиво у пракси покрајинских електронских медија, ППТ-а, Електрокосова, Термокоса, железнице и других јавних служби. И у овој сфери друштвене комуникације треба обезбедити равноправну употребу трију службених језика: албанског, српског и енглеског.

4. И поред исказаног става УНМИК-а и КФОР-а на почетку њихове мисије и касније донетих докумената да се неће допустити мењање јавних натписа — назива насељених места, улица, тргова, путоказа и сл. — сведоци смо непоштовања тог става и уклањања српских натписа и њиховог преименовања у Приштини и другим местима на Косову и Метохији у којима више нема Срба или их је врло мало.

5. У пракси УНМИК-а и КФОР-а становници српске националности и припадници других мањинских заједница на Косову и Метохији неадекватно се именују тако што се обухватају називом *Косовари* — термином из албанског језика, као и речју неалбанци. Уместо тога неопходно је користити атрибут *косовскометохијски* (или *косметски*) испред сваке етничке заједнице: *косовскометохијски (косметски) Срби*, *косовскометохијски (косметски) Албанци*, *косовскометохијски (косметски) Турци* и сл., односно *косовскометохијске (косметске) мањинске етничке заједнице*.

6. Масовни изгон српског становништва с Косова и Метохије, његових вековних пребивалишта, проузроковао је битно смањење територијалне распрострањености и броја говорника његових двају основних дијалеката: *косовско-ресавског* и *призренско-шимочког*. То обавезује све научне институције, пре свега у Републици Србији, али и у Републици Црној Гори, те у Републици Српској које се баве истраживањем српског језика да посвете приоритетну пажњу актуелном стању српских дијалеката на Косову и Метохији.

7. Смањење броја говорника српског језика и говорника других мањинских заједница на Косову и Метохији намеће потребу да се успостави стабилна комуникација између енклава говорника српског језика, односно других мањинских заједница, као и са северним делом Косова и Метохије, те да се обезбеди несметана веза с осталим подручјима матичне државе.

8. Због велике расељености и слабог повратка српског становништва, у школама, као и у другим јавним службама на Косову и Метохији, не ради довољан број квалификованог особља. То захтева хитне мере за повратак неопходног броја квалификованог наставног особља и усавршавање постојећег педагошког кадра, што би омогућило доследније спровођење утврђених наставних планова и програма у основним и средњим школама.

9. Основни услов за побољшање службене и јавне комуникације на српском језику на територији Косова и Метохије јесте отклањање свих

облика несигурности и угрожености грађана српске националности на Косову и Метохији, односно свих мањинских заједница.

10. Када се стабилизују прилике на Косову и Метохији, и за то стекну неопходни услови, биће потребно да се у васпитно-образовном систему обнови узајамно учење језика двеју највећих етничких заједница на Косову и Метохији — *албанског* и *српског*.

II

1. Скуп препоручује да Организациони одбор научног скупа и представници Филозофског факултета у Косовској Митровици наставе да сарађују како би се благовремено реаговало на евентуално погоршање статуса српског језика на овим просторима, те да на редовним окупљањима на Косову и Метохији разматрају питања од значаја за српски језик и његове говорнике.

2. С обзиром на отежане услове рада у образовно-васпитним установама, препоручује се Филозофском факултету у Косовској Митровици да изради план стручног усавршавања наставника српског језика у основним и средњим школама, те да од Министарства просвете и спорта Републике Србије захтева да омогући његову реализацију.

3. Скуп подржава сва три представљена пројекта теренских истраживања:

а) *Истраживање словенских говора на Косову и Метохији* (носилац: Институт за српски језик САНУ у Београду);

б) *Етнолингвистичка и социолингвистичка истраживања избежлица и мултиетничких заједница на Балкану* (носилац: Балканолошки институт САНУ у Београду);

в) *Дијалектолошка истраживања српског језика* (носилац: Институт за српски језик САНУ у Београду).

Скуп препоручује носиоцима пројеката да се обратe Министарству за науку, технологије и развој Републике Србије и Министарству културе и јавног информисања Републике Србије, као и матичним катедрама за српски језик у Републици Србији, Републици Црној Гори и Републици Српској да помогну реализацију наведених пројеката, те да се Институт за српску културу у Лепосавићу активно укључи у све пројекте и све послове у вези са српским језиком на Косову и Метохији.

4. Циљ ових истраживања надилази ускостручне интересе — тиче се и решавања проблема расељених лица с Косова и Метохије, статуса српског језика на овим просторима и свих социјалних и политичких импликација.

Овим теренским истраживањима добиће се не само јасна слика актуелног стања дијалеката него и њиховог дијахроног плана. Да би се ово остварило, потребно је да Координациони центар за Косово и Метохију и други надлежни органи обезбеде неопходне услове за рад на терену.

У вези с наведеним пројектима приоритетни су следећи задаци:
а) израда дијалекатског речника косовско-метохијских говора; б) израда
библиографије радова о говорима и становништву Косова и Метохије.

Препоручује се да се израда споменуте библиографије ради као
пројекат Филозофског факултета у Косовској Митровици, а да га подр-
жи Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије као
приоритетни пројекат.

5. Скуп оцењује неопходним да се настави и заврши рад на започе-
тим пројектима: а) *Српском дијалекатском атласу*, б) *Српском онома-
стичком речнику*.

Израдом овог атласа и речника обезбедиће се и интегративно сагле-
давање српских говора Косова и Метохије у оквиру целине српске језич-
ке територије.

За Организациони одбор Научног скупа
председник.

проф. др Бранислав Милутиновић,
декан Филозофског факултета
у Косовској Митровици

Косовска Митровица, 16. новембар/19. децембар 2002.

Текст на печату: Република Србија. Аутономна Покрајина Косово и Метохија. Уни-
верзитет у Приштини. Филозофски факултет. 02. Косовска Митровица (у средини: грб
Републике Србије)